

STRATEJİ YOL XƏRİTƏLƏRİNDƏ İSTEHLAKÇI HÜQUQLARI VƏ PEŞƏ TƏHSİLİNDƏ KVALİFİKASIYA MƏSƏLƏLƏRİ

Rəsul Əsgərov,
*Təhsil İnstitutunun Peşə-ixtisas
təhsili şöbəsinin müdiri,
əməkdar müəllim
E-mail: rasulasgar@mail.ru*

Malik Qurbanov,
*Təhsil İnstitutunun baş
mütəxəssisi, dissertant
E-mail: ehsilproblemləri@mail.ru*

Açar sözlər: təhsil, iqtisadi inkişaf, məşğulluq siyasəti, peşə standartı, Strateji Yol Xəritəsi, istehlakçı hüquqları, kvalifikasiya, pilot layihə, Dövlət Strategiyası.

Ключевые слова: образование, экономическое развитие, политика занятости, профессиональный стандарт, Стратегическая Дорожная Карта, права потребителей, квалификация, пилотный проект, Государственная стратегия.

Key words: education, economic development, development, employment policy, occupational standard, Strategic Road Map, consumer rights, qualification, pilot project, State Strategy.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 19 yanvar tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı və 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş strateji yol xəritələrinə uyğun olaraq peşə təhsilli kadr hazırlığı bu günün və gələcəyin əsas strateji amili kimi aktualıq kəsb edir.

Apardığımız təhlillərə görə, strateji yol xəritələrində istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinin əsas məqsədləri aşağıdakıları ehtiva edir.

- maliyyə məhsulları üzrə dəqiq və aydın məlumatların təqdim edilməsi və müqayisəliliyin artırılması;
- müvafiq qurumların fəaliyyətini əlaqələndirməklə, bank sisteminin səmərəliliyinin artırılması və dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi;
- istehlakçıların maliyyə məlumatlılığının, savadının və bacarıqlarının artırılması vasitəsi ilə əhəlinin maliyyə xidmətlərindən istifadəsinin stimullaşdırılması;
- ədalətli bazar prinsiplərinin tətbiqi və rəqabətin gücləndirilməsi;

– proaktiv nəzarət vasitəsi ilə istehlakçıların potensial maliyyə itkilərinin qarşısının alınması.

Azərbaycanda istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üzrə qeyd olunan istiqamətlərdə bir sıra zəruri tədbirlər görülmüşdür. Məsuliyyətli kreditləşmə üzrə tələblər tətbiq olunmuş, kredit üçün müraciət prosesi və onun şərtləri barədə məlumatların müştərilərə təqdim olunması prinsipi müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı, banklardan borcaların kredit üzrə bütün xərclərini əhatə edən faktiki illik faiz dərəcəsi (FİFD) açıqlanmalıdır. Müştərilərin şikayət etmək hüquqları müəyyən edilmiş və şikayətlərə baxılması standartları reallaşdırılmışdır. Tələblərə əsasən, banklar daimi əsasda maliyyə hesabatlarını ictimaiyyətə açıqlamaladırlar.

AMB, beynəlxalq maliyyə institutları və özəl sektor əhali və sahibkarların maliyyə savadlılığının artırılması sahəsində tədbirlər həyata keçirməsinə, resursların səfərbər edilməsi, görülmə işlərin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə müvafiq qurumların işlərinin koordinasiyasına ehtiyac vardır.

Peşə təhsili və təliminin (PTT) inkişafı üzrə

Strateji Yol Xəritəsində 2020, 2025 və daha sonrakı illər artan modelə əsaslanır. Burada məqsəd istedadlı gəncləri cəlb edən və prioritet sektorları yüksək əmək məhsuldarlığına malik olan innovativ işçi qüvvəsi ilə təmin edən beynəlxalq cəhətdən tanınmış PTT sistemini formalaşdırmaqdır. PTT sistemi müəssisə və işəgötürənlərlə çox yaxından əməkdaşlıq edərək, ilk peşə-ixtisas təhsili və təlimi, peşə təhsilinin davam etdirilməsi istiqamətində ehtiyacların təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Birinci mərhələdə (2020-ci ilədək) peşə təhsili və təlimi sisteminin səriştəli işçilərlə təmin edilməsi (optimallaşdırılması), yeni peşə standartları, təhsil standartları və proqramlarının (kurikulumların) hazırlanması nəzərdə tutulur. Bu mərhələdə “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Milli Məclisdə qəbul edilərək ölkə prezidenti tərəfindən Qanunun tətbiq edilməsinə dair Fərman imzalanıb. Eyni zamanda, iri şəhər mərkəzlərindən başlayaraq, bölgələrə doğru istiqamətlənməklə təminatçı şəbəkəsi optimallaşdırılır (müəssisələr birləşdirilir və lazım olduqda yeni müəssisələr yaradılır). Təhsil proqramlarının özəl sektorun tələblərinə cavab verməsini təmin etmək məqsədi ilə, habelə özəl sektorun PTT-ə daha geniş şəkildə cəlb olunması üçün onlarla fəal dialoq qurulur. Müəllimlər şirkətlərdə ixtisasartırma kursları keçəcək, burada onlar şirkət əməkdaşlarının bacarıqlarını yeniləmək üçün şirkətdaxili təlim tədbirlərində iştirak edəcəklər.

2020-2025-ci illər arasında PTT sistemi tam işlək olduqda və şirkətlərlə yaxından əməkdaşlıq edərək peşə standartları əsasında kvalifikasiyalı işçi qüvvəsini təlimləndirdikdə birinci inkişaf mərhələsi gücləndiriləcək. Bu mərhələdə Milli Kvalifikasiya Çərçivəsi işlək olacaq, peşə təhsili və təlimi sistemi ilə təhsil və təlim sisteminin digər hissələri arasında əlaqələr təkmilləşdiriləcəkdir. Zaman keçdikcə daha çox insan peşə təhsilinə maraq göstərəcək və ən yaxşı nəticə göstərənlər ali məktəblərə qəbul imtahanı vermədən daxil olacaqlar. Peşə təhsili və təlimi kvalifikasiyası bacarıqlı işçilərin şirkətlərdə çalışmasını getdikcə məcburi tələbə çevirəcəkdir. İşəgötürənlər təhsil standartları və proqramlarının (kurikulumların) hazırlanması, qiymətləndirilməsi, peşə təhsili müəssisələrinin idarə edilməsi və maliyyələşdirilməsində iştirak edəcəkdir.

Strateji yol xəritələrinin təhlili göstərir ki, peşə

standartları yalnız dörd yol xəritəsində qeyd edilərsə də, əksəriyyətində yaxşı təlimləndirilmiş kvalifikasiyalı işçi qüvvəsinə olan ehtiyac da vurğulanmışdır. İqtisadi İslahatlar Mərkəzi təsdiq etmişdir ki, yol xəritələrində peşə standartları xüsusi formada qeyd olunmasa da, peşə standartları bütün sektorlar üçün çox vacibdir.

Peşə – yüksək oxşarlıq dərəcəsinə malik əsas vəzifə və fəaliyyətlərdən ibarət olan işlərlə bağlı zəruri bilik və bacarıqların məcmusudur. Şəxsin hər hansı bir peşə ilə bağlılığı onun hazırda tutduğu vəzifə, əlavə iş və ya əvvəlki işləri vasitəsi ilə müəyyən olunur.

Peşə standartı – konkret peşə sahələrində işçilərin yerinə yetirdikləri əmək funksiyalarına qoyulan ümumi tələbləri sistemli şəkildə əks etdirən normativ sənəddir. O müvafiq səriştələr çərçivəsində işçinin bilik, bacarıq və vərdisləri nəzərə alınmaqla, onun yerinə yetirməsi gözlənilən konkret vəzifə öhdəliklərinin və fəaliyyətlərin siyahısını özündə ehtiva edir. Peşə standartı işçinin işdəki rolunu təyin etməyə, fəaliyyətini qiymətləndirməyə, eləcə də peşə sahəsində yüksəlişi üçün yollar müəyyən etməyə və hazırlamağa kömək edir. Peşə standartları ISCO-ya və Məşğulluq Təsnifatına uyğun olaraq təsnifatlaşdırılır.

Səriştə – müvafiq əmək fəaliyyətini həyata keçirə bilmək üçün lazımi səviyyədə bilik, bacarıq, yanaşma və davranışa malik olmaqdır. İş kontekstində istifadə olunan “səriştə” anlayışı iş yerində tətbiq olunan bacarıqları əks etdirir. Səriştə şəxs nəyi bilir (bilik), nəyi bacarır (bacarıq), nəyi etmək istəyir (yanaşma) və bunu necə edir (davranış) məhfumlarının birləşməsinin nəticəsidir. Beləliklə, səriştə işi yerinə yetirmək üçün lazım olan texniki-peşə elementlərinin, ümumi şəxsi xüsusiyyət və istəklərin birləşməsidir. Həmçinin səriştələr işçinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün baza rolunu oynayır.

Təlim standartı – iş yerində vəzifə və fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri səriştələri (bilik, bacarıq və yanaşmaları, həmçinin əlavə ümumi səriştələri) təsvir edir. Bu səbəbdən fəaliyyət meyarları hesab edilir və onlardan aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

- istehsalatdan ayrılmadan peşə təlimlərinin hazırlanmasında;
- istifadəyə yararlı səriştələrin inkişaf etdirilməsi və təmin olunması üçün təlim institutları ilə

müəssisələr arasında əlaqələrin yaradılmasında; – peşə təlimləri üçün təhsil standartları və kurikulumların hazırlanmasında.

Vəzifə – iş yerində fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri sərişlər (bilik, bacarıq və yanaşmaları, həmçinin əlavə ümumi sərişləri) təsvir edir.

Azərbaycanda işçi qüvvəsi məhsuldarlığının və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması üçün peşə standartlarının aktuallığı barədə müzakirələr 2005-ci ildən etibarən aparılır. 2010-cu ildən etibarən Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi peşə standartları hazırlayır.

Məhsuldarlıq səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə Azərbaycanda real işçi qüvvəsinin təxminən yarısı kənd təsərrüfatı və ticarət sahəsində çalışır. Bu sektorlar isə Azərbaycan ÜDM-nin 20%-dən az bir hissəsini təşkil edir. Neft sektorunun əhəmiyyətinin azalması şəraitində davamlı iqtisadi artım daha rəqabətli, məhsuldar və innovativ işçi qüvvəsindən asılı olduğu üçün işçilər ən azı peşə standartlarının tələblərinə cavab verməlidir. Həmin standartların təhsil və təlim sektorunda tələbələrə əmək bazarına hazırlayan kollec və universitetlərdə, eləcə də işaxtaranlar və şirkət işçiləri üçün keçirilən təlimlərdə istifadəsinin genişləndirilməsinə zərurət yaranır. Bu, əmək bazarında fəaliyyət göstərmək iqtidarında olan kadrları hazırlayan və sərişlərə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsili dəstəkləyən təhsilin inkişafı üzrə dövlət strategiyasının məqsədləri ilə uzlaşır. Təhsil standartları və kurikulumlar peşə standartlarından yararlanı bilər. Məzunların, işçilərin və işaxtaranların peşə standartları tələblərinə cavab verib-vermədiyini yoxlamaq məqsədi ilə kvalifikasiya və ya qiymətləndirmə standartları hazırlana bilər. Peşə standartları qeyri-formal və informal təhsilin tanınmasında, karyera inkişafında, insan resursları ilə bağlı proseslərdə və təhsil sistemində uyğun kvalifikasiyalar və kurikulumların hazırlanması zamanı alət rolunu oynayır. Sürətlə dəyişən əmək bazarında işçi qüvvəsinin daha məhsuldar olması üçün lazım olan sərişlərin müəyyənləşdirilməsi prosesində peşə standartlarının olması çox vacib məsələdir.

Təhsilin İnkişafı Strategiyasında göstərilədiyi kimi, ümumi təhsil PTT müəssisələrinin şagirdləri, kollec və universitet məzunlarının daha sərbəst şəkildə inkişaf etmələri üçün müvafiq şərait yaradılmalıdır. Azərbaycan dilində ünsiyyət bacarıqları, xarici dil, İKT bilikləri, təşəbbüs gös-

tərmək, problemlərin həlli, komandada işləmək bacarığı və s. kimi əsas sərişlər təhsil sistemində öyrədilməlidir. Təhsil sistemi əmək bazarının tələblərinə cavab vermək üçün peşə standartlarından istifadə etməlidir. Əmək bazarında mövcud olan ixtisaslar peşə standartlarına əsaslanmalıdır. Bu, Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi layihəsində də öz əksini tapmışdır. Burada qeyd edilir ki, 3-7-ci səviyyələrdə əldə olunan kvalifikasiyalar əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq peşə standartlarına əsaslanmalıdır. Bu layihənin tezliklə təsdiq edilməsi bütün maraqlı tərəflərin arzusudur. Kvalifikasiyalar peşə standartları ilə müqayisədə daha dar və ya geniş ola bilər. Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsinin reyestri Azərbaycanda nəticəyə əsaslanan və keyfiyyətinə zəmanət verilən bütün kvalifikasiyaları bir araya gətirməlidir. Bura təhsil sistemindəki təlimlərdən sonra əldə edilmiş kvalifikasiya növləri, həmçinin yaşlılar üçün əmək bazarına istiqamətləndirilmiş kvalifikasiyalar daxil olmalıdır. Bütün hallarda kvalifikasiyaların və təhsil proqramlarının hazırlanması üçün peşə standartlarından istifadə edilməsi prosesinin aydın olması çox vacib məsələdir. 2005-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunda sərişlərə əsaslanan modul-tipli peşə təhsili proqramlarının (kurikulumların) hazırlanmasına pilot şəkildə başlanılmışdır. Yəni məlumatlara əsaslanan kurikulumdan nəticələrə əsaslanan kurikuluma keçidə start verilmişdir. Nəticələrə əsaslanan kurikulumlar təlim nəticələrinə əsasən icra edilir. Ümumilikdə kurikulum və ayrı-ayrı modullar üzrə nəticələr vardır. Adətən peşə standartlarından nəticələrə əsaslanan təhsil standartları və proqramları (kurikulumlar) hazırlanır. Hazırda bəzi ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində maraqlı tərəflərin (işəgötürənlər, peşə təhsili müəssisələri, Təhsil İnstitutu və s.) nümayəndələrindən ibarət işçi qrupları tərəfindən hazırlanmış sərişlərə əsaslanan müasir təhsil proqramlarından (kurikulumlardan) pilot şəkildə istifadə olunur. İlk yeni kurikulumlar UNESCO və Tacis PTT İslahatı layihələri kimi donor layihələri tərəfindən hazırlanmışdır.

Təhsil İnstitutunun Peşə-ixtisas təhsili şöbəsində Təhsil Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə qırx ixtisasın yeni təhsil proqramı (kurikulumu), kənd təsərrüfatı sahəsində PTT üzrə Aİ tərəfindən maliyyələşdirilən Tvining layihəsi çərçivəsində altı ixtisasın, İqtisadiyyat Nazirliyi nəzdində Sumqayıt Kimya-Sənaye Parkı üçün on ixtisasın ku-

rikulumları hazırlanmışdır. Bu iş bu gün də davam etdirilir. Belə ki, Azərbaycanda PTT dəstəkləmək üçün Aİ tərəfindən maliyyələşdirilən Texniki-Yardım çərçivəsində sənaye, tekstil və avtomobil xidmətləri sahəsində 10 yeni kurikulumun hazırlanmasına başlanılmışdır. Pilot təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqinin təhlili nəticəsində aşağıdakı məqamlar müəyyən edilmişdir:

- pilot layihələrdə təhsil proqramlarının (kurikulumların) müəyyənəşdirilməsi üçün fərqli yanaşmalardan, üsul və modellərdən istifadə olunur;
- təhsil proqramlarının (kurikulumların) strukturları əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir;
- ixtisasların müasir vahid modeldə peşə standartları olmadığından təhsil proqramlarını (kurikulumları) hazırlamaq çətin olur;
- yalnız seçilmiş ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində mövcud kurikulumlardan istifadə edilir, hazırlanmış yeni təhsil proqramlarının əksər hissəsindən istifadə edilmir;
- qiymətləndirmə nadir hallarda müstəqil surətdə aparılır və yalnız təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə əsaslanır;
- peşə standartlarının sistematik istifadəsini təmin etmək məqsədi ilə peşə standartlarının kvalifikasiya standartlarına və təhsil proqramlarına (kurikulumlara) çevrilməsi barədə vahid model mövcud deyil.

Təkliflər:

- mövcud peşə standartları təhlil edilməli, problemlər müəyyən olunmalı;
- peşə standartları ilə bağlı hüquqi baza təkmilləşdirilməli;
- qabaqcıl ölkələrin müsbət təcrübəsindən istifadə edərək, milli xüsusiyyətlərə və yerli şəraitə uyğun peşə standartlarının vahid modeli hazırlanmalı;
- peşə standartlarından istifadə qaydaları təsdiq edilməli;
- Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi təsdiq edilməli;
- məcburi peşə standartları tələb olunan ixtisasların siyahısı təsdiq edilməli;
- peşə standartlarının hazırlanması və saxlanması üçün institusional baza yaradılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06.12.2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş strateji yol xəritələri.

2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, 2013.
3. Mustafayev F. Azərbaycanda peşə təhsilinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri. “Sənətkar” jurnalı, 2017, № 1.
4. “Azərbaycanda işçi qüvvəsinin inkişafı üçün peşə standartlarının dəyərləndirilməsi” mövzusunda Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və ATF-in 08.12.2017-ci il tarixdə birgə keçirdiyi konfransın materialları.
5. Əsgərov R., Qurbanov M. İlk peşə-ixtisas təhsili: Problemlər və perspektivlər Bakı: “SAHİN-MB” MMC, 2016.
6. Modul tipli kurikulumlar və peşə-ixtisas təhsili. Bakı: Mütərcim, 2015.

R.Askerov, M.Gurbanov

Consumer rights in strategic road maps and qualification issues in vocational education

Summary

The article is based on the fact that the training of professional staff in accordance with State Strategy for Education Development in the Republic of Azerbaijan is a key strategic factor. The real situation on the areas corresponding to strategic road maps, which defines the country's perspective development goals and directions, is described in the short, middle and long term of vocational education.

Р.Аскеров, М.Гурбанов

Стратегические дорожные карты и профессиональное образование по правам потребителей

Резюме

Стратегия развития образования в Азербайджанской Республике в сводку статьи в соответствии с профессиональным образованием и обучением персонала является ключевым стратегическим фактором является оправданным. Цели долгосрочного развития страны и стратегические дорожные карты, идентифицирующие подходящих областей реальной ситуации в области профессионального образования и подготовки кадров в кратко, средне и долгосрочных целей интерпретируются.